

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

НАУКОВИЙ ВІСНИК

*МИКОЛАЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО*

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

№ 1 (19)
квітень 2018

Внесено до Переліку фахових видань України
(наказ МОН України від 12.05.2015 № 528)

Миколаїв
МНУ імені В. О. Сухомлинського
2018

УДК 159.9
ББК 88
Н 34

Рекомендовано до друку рішенням наукової ради
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського
(протокол № 2 від 30 березня 2018 року)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Валерій БУДАК академік НАПН України, доктор технічних наук, професор, голова редакційної колегії;
Ірина САВЕНКОВА доктор психологічних наук, доцент, головний редактор.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Тамара ГОВОРУН доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії соціальної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України;
Нігора ХАЗРАТОВА доктор психологічних наук, професор кафедри психології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського;
Михайло ТОМЧУК доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та розвитку особистості Вінницького обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників;
Людмила СЕРДЮК доктор психологічних наук, доцент, завідувач лабораторії психології особистості імені П. Р. Чамати Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України;
Юрій ШВАЛЬ доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
Микола ДІДУХ доктор психологічних наук, доцент кафедри психології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського;
Яків КОЛОМІНСЬКИЙ доктор психологічних наук, професор кафедри вікової і педагогічної психології Закладу освіти «Білоруський державний педагогічний університет імені Максима Танка» (Республіка Білорусь);
Ольга АЙМАГАНБЕТОВА доктор психологічних наук, професор кафедри загальної й етнічної психології Казахського національного університету імені аль-Фарабі (Казахстан);
Надія САРАЄВА доктор психологічних наук, професор кафедри теоретичної і прикладної психології Забайкальського державного гуманітарно-педагогічного університету (Російська Федерація);
Віктор ПАНОВ доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент РАО, завідувач лабораторії егопсихології розвитку Федерального державного бюджетного наукового закладу «Психологічний інститут Російської академії освіти» (Російська Федерація);
БЕАТА АННА ЗЕМБА доктор гуманітарних наук у галузі опікунської та соціальної педагогіки, ад'юнкт кафедри соціальної педагогіки Жешувського університету (Республіка Польща);
УРСУЛА ГРУЦА-МОНСІК доктор педагогічних наук, професор Інституту Педагогіки Жешувського університету (Республіка Польща).

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Олена ГОРОВА доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри психології управління ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України;
Оксана КІКІНЕЖДІ доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки : збірник наукових праць / за ред. Ірини Савенкової. — № 1 (19), квітень 2018. — Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2018. — 180 с.

ISSN 2078-2128

У збірнику наукових праць опубліковано статті з актуальних проблем психологічної науки. Зокрема, акцентовано увагу на професійному зростанні майбутніх практичних психологів, психічному стані особистості в умовах надзвичайних ситуацій, історичній психології, психології дітей тощо.

Видання адресоване науковцям, практичним психологам, викладачам, студентам вищих навчальних закладів, а також тим, хто цікавиться розвитком психологічної науки.

УДК 159.9
ББК 88

ISSN 2078-2128

© Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського, 2018

ЗМІСТ

Олена БАБЧУК	Особливості толерантності майбутніх психологів.....	7
Дмитро БІГУНОВ	Комунікативна конфліктна взаємодія: етапи та стадії розвитку.....	12
Світлана БІЛОЗЕРСЬКА, Світлана МАЩАК	Становлення суб'єктної позиції студента як умова формування та розвитку професійної самосвідомості.....	17
Ігор ГАЛЯН	Міжкультурні цінності в структурі особистості старшокласників та умови їх розвитку.....	23
Надія ГОРОШКЕВИЧ	Вплив зовнішніх мотивів на мотивацію дітей середнього шкільного віку.....	29
Оксана ДЕНИСЕНКО	Вчитель і прасоціальні стосунки підлітків: медіазагрози та медіаможливості.....	34
Микола ДІДУХ	Феномен етнічної індивідуалізації – підсумки та перспективи дослідження.....	41
Ганна ЄЩЕНКО	Дослідження емоційної близькості у подружній діаді.....	47
Марина ЖЕЛТОВА	Апробація програми розвитку творчого потенціалу техніків-технологів харчової галузі.....	52
Юлія КАРПЮК	Співвідношення потреб, стимулів, мотивів та мотивування у поведінці людини: аксіологічний аспект.....	59
Оксана КУЗНЕЦОВА	Спрямованість інноваційності в системі рис особистості майбутнього психолога.....	66
Ірина ЛИТВИНЕНКО	Професійна підготовка майбутніх психологів до роботи в пенітенціарії із засудженими.....	73
Ольга ЛОЗОВА	Компаративний психологічний аналіз авторської та психотерапевтичної казки.....	87
Стефанія МАКАРЕНКО, Галина ЛЕГЕНДЗЕВИЧ	Соціальна реабілітація людей з обмеженими можливостями в Україні.....	93
Олена МАЛЯР	Теоретико-методологічні підходи до дослідження розвитку довільності емоційної регуляції особистості молодшого школяра.....	99
Олег НЕДВИГА	Психологічний тренінг «мінне поле» у процесі підготовки саперів.....	104
Інна НЕДОЗИМ	Психологічні концепції «соціального інтелекту».....	111
Оксана ПІДГОРНА	Особистісна тривожність як фонові ознака та предиктор невротизації акцентуанта: художньо-клінічні проєкції.....	116
Ірина САВЕНКОВА	Хронопсихологічне прогнозування інтелекту дитини з особливими потребами.....	121
Александр СТОГНИЙ	Комплекс андрофобии как механизм бессознательной защиты от Даймона темной феминности.....	127
Богдан ТКАЧ	Теоретико-методологічні підходи до нейропсиходіагностики особистості з девіантною поведінкою.....	136
Нігора ХАЗРАТОВА	Етнонаціональна і громадянська ідентичність: пошук емпіричних індикаторів.....	143

Анна ЧХАІДЗЕ	Активізація ресурсів особистості у важких психологічних життєвих ситуаціях.....	150
Віталія ШЕБАНОВА	Психологічна допомога студентській молоді у період трансформаційних змін суспільства засобами наративної психології.....	155
Ірина ЩЕРБАКОВА, Марія ПАНТЮХ	Дослідження мотивації досягнень як предиктора успішності навчання студентів.....	162
Олександр БІЛОУС, Володимир ШЕВЧЕНКО, Дарина МОЛЬЧЕНКО	Зв'язок тривожності з самооцінкою та особливості їх впливу на ефективність публічного виступу.....	169
Олена ГОРОВА	Соціально-психологічна адаптація та подолання супротиву щодо впровадження освітніх та суспільних реформ.....	173
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ		178

УДК 612.821.1

ІРИНА САВЕНКОВА

м. Миколаїв

savenkova-1966@ukr.net

ХРОНОПСИХОЛОГІЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті подано результати експериментального дослідження щодо об'єктивного методу прогнозування дизонтогенезу розумового розвитку дітей дошкільного віку. Експериментально доведено, що хронометрування дозволить диференціювати форму прояву порушення розумового розвитку – розумова відсталість або затримка розумового розвитку. Провідним прогностичним критерієм щодо форми прояву дизонтогенезу розумового розвитку виступає власна одиниця часу дитини, що виконує функцію «кроку», яким вимірюється хід пережитого суб'єктом часу. Як стійка одиниця, хронотип забезпечує цілісність і структурність переживання часу. У випадку затримки розумового розвитку власна одиниця є стабільною, не міняється у відтворенні різних проміжків часу. При розумовій відсталості вона міняється стрибкоподібно, в залежності від глибини розумового дефекту. Інакше кажучи, внаслідок стрибка в психіці олігофренів відсутня власна структура безпосереднього переживання часу. Тому стає можливим вважати, що у таких груп дітей виникають труднощі у засвоєнні часових понять, проблеми у формуванні уявлення про метричні властивості часу, а порушення орієнтації у минулому та майбутньому у олігофренів у багатому визначається відхиленням від аналогу «добрих» годинників.

Ключові слова: власна одиниця часу, хронотип, відхилення від аналогу «якісного» годинника, інтелект, розумова відсталість, олігофренія.

Причину виникнення дизонтогенезу розумового розвитку неможливо зрозуміти без знання психологічних особливостей особистості дитини, а без цього важко й спрогнозувати перебіг такого порушення. Психологічна диференціація індивідуальних психологічних властивостей людини показує, що ознаки розумових розладів повністю узгоджені з ними й, відповідно, можуть бути досить прогнозовані й визначені з урахуванням *типологічних груп*, а також залежні від *індивідуального (власного) біологічного часу* (В. Вернадський [3], Д. Елькін [4], В. Лисенкова [5], Б. Цуканов [11], І. Савенкова [8]). Загалом, залежність розумового розвитку людини від часових параметрів (часових характеристик, фактора часу, хронотипу), а також їх співвідношення є міждисциплінарною проблемою, і тому вивчається рядом наук: психологією, медициною, біологією, фізіологією (Ф. Александер, І. Савенкова [9]). Окремі аспекти проблеми вивчалися й відображені в дослідженнях Г. Айзенка [1], І. Єршової-Бабенко [4]. Застосування у практичній діяльності знань про систему взаємозалежностей та їх співвідношення між розумовим розвитком, індивідуально-типологічними особливостями, часовими характе-

ристиками, фактором часу у дітей із дизонтогенезом розумового розвитку, мають принципове значення під час проведення цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу, у розробці своєчасного *прогнозування такого дизонтогенезу*.

Як показав аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, вивчення взаємозв'язку і взаємозалежності *дизонтогенезу розумового розвитку* (на прикладі розумово відсталих дітей та дітей із затримкою розумового розвитку) від *часових параметрів*, а також їх співвідношення, залишилося поза увагою вчених.

Необхідність її вивчення зумовлена не тільки психолого-педагогічним, але й соціальним значенням, оскільки дозволяє вирішити одне із завдань сучасного суспільства, пов'язане зі зміцненням здоров'я нації, у першу чергу, її підростаючого покоління. Це дозволяє відповідально вирішувати соціально-економічні питання, що постають перед нашою молододою державою.

Разом із тим, відкритими в окресленому проблемному полі залишаються питання прояву типу дизонтогенезу розумового розвитку у типологічній групі хронотипу.

Хронотип – це тип індивіда за значенням власної одиниці часу (Б. Цуканов [12], І. Савенкова [7]).

Психолого-часові критерії діагностики дизонтогенезу розумового розвитку:

- **власна одиниця часу індивіда** – вроджена константа, що визначає хід власного годинника індивіда (суб'єктивне сприйняття часу).
- **відхилення 6** – показник якості індивідуального годинника.

Більше того, наскільки нам відомо, прогнозування дизонтогенезу розумового розвитку дітей дошкільнят у психології та педагогіці взагалі не існує.

Зважаючи на сказане, актуальним можна вважати розробку *алгоритму хронопсихологічного прогнозування дизонтогенезу розумового розвитку дітей дошкільного віку*.

Актуальність обраної проблеми, її недостатнє теоретичне обґрунтування та практична розробка зумовили вибір теми дослідження, його предмет та об'єкт, визначили мету та завдання наукового пошуку.

Об'єктом нашого дослідження є дизонтогенез розумового розвитку, а *предметом* – хронопсихологічне прогнозування дизонтогенезу розумового розвитку дитини.

Послідовне виконання етапів подібного алгоритму хронопсихологічного прогнозування, який би порівняно легко міг бути адаптованим до застосування в спеціальній педагогіці, надало б можливість досягти найбільшого ефекту в проведенні психолого-педагогічної діагностики дітей із дизонтогенезом розумового розвитку. Саме в цьому і полягає основна *гіпотеза дослідження*.

Тому *метою дослідження* стала розробка об'єктивного методу хронопсихологічного прогнозування типу дизонтогенезу розумового розвитку дітей дошкільного віку.

А його *основними завданнями (етапами)* стали такі:

1. Обґрунтування загальних теоретичних засад прогнозування дизонтогенезу розумового розвитку.
2. Визначення змісту етапів хронопсихологічного прогнозування дизонтогенезу розумового розвитку.
3. Розробка алгоритму хронопсихологічного прогнозування дизонтогенезу розумового розвитку.

4. Виокремлення психолого-часових критеріїв прогнозування дизонтогенезу розумового розвитку.
5. Побудова моделі «хронопсихологічного портрету особистості» розумово відсталі дитини та дитини із затримкою розумового розвитку.

У своїй роботі ми виходили з таких *методологічних засад*: реляційна концепція часу (П. Фресс, Дж. Драйзер, Ю. Молчанов, Д. Елькін), визнана Міжнародним товариством вивчення часу, відповідно до якої людині притаманні власні часові властивості і щодо принципу об'єктивності – ці властивості виявляються у тривалості, що переживається реально; закон переживання часу (Б. Цуканов); системний підхід у психології та психофізіології (П. Анохін, Б. Ломов, С. Максименко, О. Коқун, В. Мерлін, І. Савенкова); теорія психологічного дослідження (Б. Ананьєв, А. Анастасі, Л. Бурлачук, В. Ганзен, В. Дружинін, Б. Ломов, С. Максименко та інші); теорія розумової відсталості (М. Певзнер, А. Лурія, В. Лубовский, Л. Виготський, Г. Дульнев, О. Леонтєв, А. Запорожець, П. Гальперін, Б. Пінський, Л. Занкова, В. Синьов); теорія затримки розумового розвитку (І. Коробейніков, З. Калмикова, Г. Жаренкова, А. Кошелева, Т. Пускаєва, У. Ульяновка, Г. Шаумаров).

Методи і обсяг дослідження.

1. *Теоретичні*: аналіз наукової літератури за темою дослідження та узагальнення здобутої інформації, системний аналіз та інтерпретація отриманих даних.
2. *Емпіричні*: спостереження, бесіда, експериментальний метод – *метод хронометричної проби* із метою прогнозування дизонтогенезу розумового розвитку.
3. *Методи математичної статистики*: описова статистика, процентильна статистика, методи середніх величин, порівняння середніх значень за t-критерієм Стьюдента.

Характеристика вибірки.

У дослідженнях, результати яких викладені у роботі, взяли участь 52 дитини віком від 6 до 7 років *експериментальної групи* із дизонтогенезом розумового розвитку, зокрема, 8 дівчаток та 8 хлопчиків віком від 6 до 7 років із затримкою психічного розвитку та 36 розумово відсталих дітей (17 дівчаток та 19 хлопчиків) віком від 6 до 7 років, а також 30 дітей *контрольної групи* – без порушення розумового розвитку.

Вибір саме такого контингенту досліджуваних зумовлений необхідністю проведення психолого-педагогічної діагностики дітей даної вікової категорії задля визначення типу програми, за якою мають навчатися діти із дизонтогенезом розумового розвитку.

Надійність та достовірність отриманих у дослідженні наукових результатів забезпечувалися теоретичним аналізом проблеми, відповідністю методологічним обґрунтуванням його вихідних положень, відповідністю застосованих у дослідженні методів його завданням, кількісним та якісним аналізом отриманого емпіричного матеріалу, репрезентативністю досліджуваної вибірки. Обробка отриманих емпіричних результатів здійснювалася на персональному комп'ютері за допомогою пакету статистичних програм SPSS 17.0 for Windows.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що *вперше*:

1. Запропоновано алгоритм хронопсихологічного прогнозування дизонтогенезу розумового розвитку.
2. Побудовано модель «хронопсихологічного портрету особистості» дитини із дизонтогенезом розумового розвитку.

До основних *теоретичних здобутків дослідження можна віднести*:

- 1) обґрунтування використання реляційної концепції часу з метою хронопсихологічного прогнозування дизонтогенезу розумового розвитку;
- 2) розширення уявлення про психолого-часові індикатори прояву дизонтогенезу розумового розвитку;
- 3) збагачення уявлень про індивідуальний хронотип розумово відсталих дітей та дітей із затримкою розумового розвитку.

Практичне значення роботи полягає у розробці:

- 1) алгоритму хронопсихологічного прогнозування дизонтогенезу розумового розвитку;
- 2) розробки об'єктивного методу психолого-педагогічної діагностики шляхом диференціації часових характеристик у дітей із дизонтогенезом розумового розвитку.

Наше дослідження були спрямовані на виявлення *відхилення від аналога «хороших» годинників у розумово відсталих дітей та дітей із затримкою розумового розвитку.*

Відповідно до даних Всесвітньої організації охорони здоров'я відхилення від психоло-

гічної норми інтелекту (розумова відсталість) спостерігається у 1–3% людей всього населення планети [1, 67]. Наведені межі між нормою та розумовою відсталістю, диференціація останньої на різних рівнях залишається однією із найбільш привабливих завдань, яке не має до цього часу однозначного вирішення.

Основним критерієм розумової відсталості відповідно до рішення Комітету ВООЗ є показник інтелекту IQ. З метою визначення IQ використовують різні тести (тести Векслера, Равена, Бине). Однак використання цих методів у широкій практиці обмежено тим, що самі методики об'ємні, а медико-педагогічна комісія дуже часто знаходиться у жорсткому регламенті часу.

Деякі варіанти порушення відтворення тривалості при різних дефектах психіки були предметом вивчення Н. Беленької та Д. Елькіна [11]. Виходячи із цих досліджень, нами були висунуті *припущення, що у розумово відсталих суб'єктів в акті відтворення тривалості має мати значення відхилення від аналогу «хороших» годинників.* З метою перевірки припущення з дітьми із порушенням інтелекту з діагнозом: олігофренія у стадії дебільності, та дітьми із затримкою психічного розвитку було проведено обстеження.

Кожній дитині надавалась тривалість, обмежена двома звуками кнопки *хроноскопу.* Після подання проміжку хроноскоп передавався досліджуваному та йому надавалась задача відтворити запропонований проміжок за допомогою цього апарату. Переконавшись в тому, що дитина засвоїла засоби використання приладдя, ми проводили декілька досліджень (не менше 5 разів). В основній серії використовувались наступні проміжки: 2, 3, 4, 5 с. Число подання сигналу складало 25 досліджень. За результатами відтворення підраховувалось значення *власної одиниці часу* (τ) з точністю відтворення часу до 0,001 с.

Математична обробка результатів дослідження показала, що *у олігофренів та дітей із затримкою розумового розвитку має місце різне відхилення від аналогу «хороших» годинника. У дітей із затримкою розумового розвитку має місце відхилення від точності відтворення заданих проміжків часу від 0,3 до 0,5. У розумово відсталих дітей – від 0,5 до 1,0 (див. табл.).*

У той же час, у олігофренів має місце декілька варіантів відхилень від аналогу «доброго» годинника. Рівень схожості відхилень виявився настільки однаковим, що достатньо використати результати «середньогрупових суб'єктів», наведені в таблиці.

В групу 1 увійшли діти із затримкою розумового розвитку. Характерною особливістю є те, що у них приблизно виконується спостерігається відхилення від норми σ у межах від 0,3 до 0,5.

В групу 2 входять розумово відсталі діти із відхиленням від норми від 0,51 до 0,65. Саме до цієї групи входять розумово відсталі діти із значення IQ від 60 до 69.

В групу 3 входять розумово відсталі діти із відхиленням від норми від 0,66 до 0,75. Саме до цієї групи входять розумово відсталі діти із значення IQ від 55 до 59.

В групу 4 входять розумово відсталі діти із відхиленням від норми від 0,76 до 0,85. Саме до цієї групи входять розумово відсталі діти із значення IQ від 52 до 54.

В групу 5 входять розумово відсталі діти із відхиленням від норми від 0,86 до 1,0. Саме до цієї групи входять розумово відсталі діти із значення IQ від 50 до 52.

2, 3, 4, 5 групи показують, що варіації ходу годинників дітей розумово відсталих декілька більше, ніж у дітей із затримкою психічного розвитку.

Різновид відхилень від аналогу «добрих» годинників у розумово відсталих дітей і дітей із затримкою розумового розвитку представлений у таблиці.

Для груп 2, 3, 4 загальним є те, що $t, const$. Це порушення першої умови аналога відбувається стрибкоподібно (у різних групах, на різних інтервалах годинникового ряду тривалості, що задаються).

Окрім описаних груп з різним ступенем відхилення від аналогу «добрих» годинників, була висунута ще одна група дітей, які не змогли виконати експериментальну процедуру, тобто не розуміли завдання.

У відповідності зі ступенем відхилення від аналогу «доброго» годинника у дітей був різний рівень розвитку інтелекту.

Водночас, спостерігається узгодженість між рівнем розвитку інтелекту та здатністю відтворювати запропоновані проміжки часу на слух.

В той час, у дітей із затримкою розумового розвитку має місце незначне відхилення від норми у відтворенні запропонованих проміжків часу.

Таким часом, результати дослідження дають змогу прийти до висновку, що власна одиниця часу виконує функцію «кроку», яким вимірюється хід пережитого суб'єктом часу. Як стійка одиниця, хронотип забезпечує цілісність і структурність переживання часу.

У випадку затримки розумового розвитку власна одиниця є стабільною, не міняється у відтворенні різних проміжків часу.

При розумовій відсталості вона міняється стрибкоподібно, в залежності від глибини розумового дефекту. Інакше кажучи, внаслідок стрибка в психіці олігофренів

Таблиця – Різновид відхилень від аналогу «добрих» годинників у дітей із дизонтогенезом розумового розвитку

Група		2с	3с	4с	5с	σ	IQ	t
1	хлопч	0,92	0,88	0,87	0,82	0,3–0,5	70–85	0,001
	дівч.	0,91	0,87	0,88	0,83	0,2–0,4	70–85	
2	хлопч	0,80	0,70	0,70	0,65	0,51–0,65	60–69	0,01
	дівч.	0,81	0,71	0,70	0,66	0,52–0,66	60–69	
3	хлопч	1,30	0,88	0,86	0,70	0,66–0,75	55–59	0,001
	дівч.	1,31	0,87	0,87	0,71	0,66–0,75	55–59	
4	хлопч	1,35	1,1	0,85	0,80	0,76–0,85	52–54	0,01
	дівч.	1,36	1,2	0,84	0,81	0,76–0,85	52–54	
5	хлопч	1,96	1,50	1,30	0,85	0,86–1,0	50–53	0,001
	дівч.	1,95	1,51	1,31	0,84	0,86–1,0	50–53	

відсутня власна структура безпосереднього переживання часу. Тому стає можливим вважати, що у таких груп дітей виникає проблема у засвоєнні часових понять, у формуванні уявлення про метричні властивості часу, а порушення орієнтації у минулому та майбутньому у олігофренів у багатому визначається відхиленням від аналогу «добрих» годинників.

Порівняння середніх значень за **t-критерієм Стюдента** переконує, що відмінностей між здатністю відтворювати задані проміжки часу між дівчатками та хлопчиками як розумово відсталих дітей, так і дітей із затримкою розумового розвитку не існує.

Проведені результати дослідження дають змогу прийти **до висновку:**

1. У дітей із затримкою розумового розвитку та розумово відсталих дітей мають місце відмінності у проявах пізнавальних психічних процесів, емоційної та вольової сфери, що дає змогу *диференціювати ці форми прояву дизонтогенезу розумового розвитку.*

2. У дітей із розумовою відсталістю відчуття і сприймання формуються повільно і з великою кількістю особливостей і недоліків, а саме, звуження і уповільнення зорових, слухових, кінестетичних, тактильних, нюхових і смакових відчуттів, вузькість і уповільненість сприймання, труднощі в сприйнятті простору і часу. У дітей із затримкою розумового розвитку недостатній розвиток зорового сприймання: недоліки сприймання глибини простору і зорово-просторового орієнтування; недостатній розвиток слухового сприймання: утруднення диференціації мовленнєвих звуків, слів та речень; недостатній розвиток дотикового сприймання: порушення рухової і тактильної чутливості та слабкість між сенсорних зв'язків.

3. *Інтелект розумово відсталих дітей занижений (IQ – 70–50), недорозвинення мислення* проявляється у порушенні таких мисленнєвих операцій як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення і абстрагування. Інтелект у дітей із затримкою розумового розвитку в нормі (IQ – від 71). Мислення характеризується поверхневістю, недостатньою гнучкістю, схильністю до шаблонних, стереотипних рішень. Спостерігається *відсутність*

готовності до рішення інтелектуальних задач. Відмічається несформованість таких розумових операцій як аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення та порівняння.

4. До *особливостей пам'яті розумово відсталих дітей* відноситься сповільненість і неміцність запам'ятовування, швидкістю забування, неточністю відтворення. Найбільш нерозвиненим є *логічне опосередковане запам'ятовування.* Механічне запам'ятовування може бути на доволі високому рівні. У дітей із затримкою розумового розвитку такі показники короточасної пам'яті як об'єм пам'яті, швидкість, продуктивність при заучуванні практично відповідають нормі. Але при цьому спостерігається порушення відтворення словесних та цифрових рядів, повільне наростання продуктивності запам'ятовування при пред'явленнях матеріалу.

5. У дітей розумово відсталих спостерігаються порушення переключення уваги, зниження здатності до розподілу уваги між різними видами діяльності. У дітей із затримкою розумового розвитку увага знижена, нестійка, дітям складно зосереджуватися на одному об'єкті. Недоліки уваги дітей даної категорії пов'язані із низькою працездатністю та підвищеною виснажливістю.

6. У дітей з легкою формою розумової відсталості спостерігається емоційна незрілість, інфантильність емоцій, їх примітивність і поверхневність, зменшення контролю над силою своїх емоційних проявів. Емоції дітей із затримкою розумового розвитку нестабільні, поверхневі. Спостерігається слабка емоційна стійкість, порушення самоконтролю у всіх видах діяльності, агресивність, та провокуючий характер поведінки, часту зміну настрою, метушливість, невпевненість, почуття страху.

7. Водночас, відмінності у проявах психічних процесів дітей із затримкою психічного розвитку та розумовою відсталістю є *важливим діагностичним критерієм* оцінки генезу їх походження, але *не виступають прогностичним критерієм щодо форми прояву дизонтогенезу цього розвитку.*

Як переконують результати проведеного дослідження провідним прогностичним критерієм щодо форми прояву дизонтогенезу розумового розвитку виступає **власна**

одиниця часу дитини, що виконує функцію «кроку», яким вимірюється хід пережитого суб'єктом часу. Як стійка одиниця, хроно-тип забезпечує цілісність і структурність переживання часу.

У випадку **затримки розумового розвитку власна одиниця є стабільною, не міняється у відтворенні різних проміжків часу.**

При **розумовій відсталості вона міняється стрибкоподібно, в залежності від глибини розумового дефекту.** Інакше кажучи, внаслідок стрибка в психіці олігофренів відсутня власна структура безпосереднього переживання часу. Тому стає можливим вважати, що у таких груп дітей виникають труднощі у засвоєнні часових понять, проблеми у формуванні уявлення про метричні властивості часу, а порушення орієнтації у минулому та майбутньому у олігофренів у багатому визначається відхиленням від аналогу «добрих» годинників.

Список використаних джерел

1. Айзенк Г. Дж. Сорок лет спустя: новый взгляд на проблемы эффективности в психотерапии / Г. Дж. Айзенк // Методологические и теоретические проблемы психологии: [психологический журнал]. 1994. Т. 14, № 4. С. 3–19.
2. Александер Ф. Психосоматическая медицина. Принципы и практическое применение / Ф. Александер; [пер. с англ. С. Могилевского]. М.: ЭКСМО-Пресс, 2002. С. 152–164.
3. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера / В. И. Вернадский. Серия «Библиотека истории и культуры». М.: Айрис пресс, 2012. 576 с.
4. Ершова–Бабенко И. Психосинергетические стратегии человеческой деятельности: [Монография] / И. Ершова Бабенко. Одесса: Астропринт, 2005. 232 с.

5. Лисенкова В. П. Об особенностях отражения пространства и времени / В. П. Лисенкова // Психологический журнал. 1981. Т. 2, № 1. С. 113–119.
6. Савенкова І. І. Теоретична модель системи корекційних заходів медико-психологічної реабілітації / І. І. Савенкова // Проблеми сучасної психології: [збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України] Кам'янець-Подільський, 2010. Випуск 10. С. 588–597.
7. Савенкова І. І. Особливості прояву тривожності у хворих дітей на хронічні неінфекційні захворювання / І. І. Савенкова // Психологія і суспільство: [Український теоретико-методологічний соціогуманітарний часопис]. № 1 (43). Тернопіль: ТНЕУ, 2011. С. 151–158.
8. Савенкова І. І. Теоретико-методологічні засади дослідження індивідуально-типологічних властивостей особистості з позиції психології часу / І. І. Савенкова // Актуальні проблеми психології: [зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України]. К., 2013. Т. XI. Серія: Соціальна психологія. Випуск 6. Книга II. Т. 7. Ч. 3. С. 294–302.
9. Савенкова І. І. «Хронопсихологічний портрет» хворих на серцево-судинні захворювання / І. І. Савенкова // Актуальні проблеми психології: [зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України] К., 2013. Т. 12. Серія: Психологія творчості. Випуск 16. С. 420–427.
10. Савенкова І. І. Хронопсихологічне прогнозування перебігу нефроурологічних захворювань / І. І. Савенкова // Проблеми сучасної психології: [збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України] Кам'янець-Подільський, 2013. Випуск 21. С. 630–637.
11. Цуканов Б. Й. Время в психике человека: [Монография] / Б. Й. Цуканов. Одесса: Астропринт, 2000. 198 с.
12. Элькин Д. Г. Восприятие времени. Дис. ... докт. психол. наук: 19.00.01 общая психология, история психологи / Д. Г. Элькин. Одесса, 1945. 295 с.

IRYNA SAVENKOVA

Mykolaiv

CHRONOPSYCHOLOGICAL MENTAL DEVELOPMENT DYSONTOGENESIS PROGNOSING IN PRE-SCHOOL CHILDREN

The article presents the results of an experimental study on the objective method for prognosing the developmental dysontogenesis in preschool-age children. It has been experimentally proved that chronometry will allow to differentiate the manifestation form of mental development disorder – mental retardation or delayed mental development. The leading prognostic criterion of the mental development dysontogenesis manifestation is the child's subjective unit of time, performing the function of a "step", which measures the course of the subject's time. As a stable unit, the chronotype ensures the integrity and structure of the experience of time. In the case of delayed mental development, subjective time unit appears to be stable, does not change in the reproduction of various time intervals. In mental retardation, it changes in a jumping manner, depending on the depth of the mental defect. In other words, as a result of the jump in the psyche of oligophrenics, there is no proper structure of subjective direct experience of time. Therefore, it becomes possible to consider that in such groups of children difficulties arise in the temporal concepts assimilation, in the formation of the time metric properties concept, as well as the disruption of the orientation in the past and the future occurs that in majority of oligophrenics is determined by deviation from the analogue of "good" clocks.

Key words: subjective time unit, chronotype, deviation from analogue of "good" clock, intelligence, mental retardation, oligophrenia.

ИРИНА САВЕНКОВА

г. Николаев

**ХРОНОПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ИНТЕЛЛЕКТА
РЕБЕНКА С ОСОБЕННЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ**

В статье представлены результаты экспериментального исследования относительно объективного метода прогнозирования дизонтогенеза умственного развития детей дошкольного возраста. Экспериментально доказано, что хронометрирование позволит дифференцировать форму проявления нарушения умственного развития – умственная отсталость или задержка умственного развития. Ведущим прогностическим критерием по форме проявления дизонтогенеза умственного развития выступает собственная единица времени ребенка, выполняющая функцию «шага», которым измеряется ход пережитого субъектом времени. Как стойкая единица, хромотип обеспечивает целостность и структурность переживания времени. В случае задержки умственного развития собственная единица является стабильной, не меняется в воспроизведении различных промежутков времени. При умственной отсталости она меняется скачкообразно, в зависимости от глубины умственного дефекта. Иначе говоря, в результате скачка в психике олигофренов отсутствует собственная структура непосредственного переживания времени. Поэтому становится возможным считать, что в таких групп детей возникают трудности в усвоении временных понятий, проблемы в формировании представления о метрических свойствах времени, а нарушение ориентации в прошлом и будущем у олигофренов в большинстве определяется отклонением от аналога «хороших» часов.

Ключевые слова: собственная единица времени, хромотип, отклонение от аналога «качественных» часов, интеллект, умственная отсталость, олигофрения.

Статья надійшла до редколегії 13.03.2018

УДК 159.964.21

АЛЕКСАНДР СТОГНИЙ

г. Харьков

stognij@gmail.com

**КОМПЛЕКС АНДРОФОБИИ
КАК МЕХАНИЗМ БЕССОЗНАТЕЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ
ОТ ДАЙМОНА ТЕМНОЙ ФЕМИННОСТИ**

Статья посвящена исследованию теории о возникновении и функционировании психологического феномена андрофобии как бессознательного защитного механизма от принятия даймона темной феминности.

Ключевые слова: бессознательное, психогенезис, андрофобия, индивидуация, феминность, аутентичность, сексуальность, Анима, Даймон.

Общеизвестно, что термин «андрофобия» (греч. andros – мужчина, phobos – страх) был введен в научный оборот двумя психологами из США Мелвином Киндером и Коннелом Кауаном, проводившими исследования, связанные с симптомами страха мужчин. Базовая дефиниция термина обозначается как невротическая, иррациональная боязнь мужчин.

Следует отметить специфичный характер интеграции термина в научный и околонаучный лексический оборот: невзирая на популярность в языковой среде, конкретный источник нововведения термина обнаружить

нам не удалось. Многообразие интернет-пространства дает огромное количество ссылок на использование слова «андрофобия», однако в обозримой психиатрической и психоаналитической научной литературе эта тема не освещена должным образом. И это при том, что андрофобия включена в список МКБ-10 в подраздел F40.1 Социальные фобии [15].

В обширном массиве научных печатных изданий, посвященных различным формам психических и психиатрических расстройств или отклонений, андрофобия либо не рассматривается, либо упоминается лишь